

UOT 792.03

ƏLİ QƏHRƏMANOV

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN ƏSƏRLƏRİNİN SÜJETİ ƏSASINDA YAZILAN
PYESLƏR NAXÇIVAN SƏHNƏSİNDƏ

Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvi bəşəriyyətin bədii fikir salnaməsində yeni səhifə açmış nadir şəxsiyyətlərdəndir.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Məqalədə dünya ədəbiyyatına ölməz incilər bəxş edən, ədəbi şəxsiyyət Nizami Gəncəvinin həyatı və poemalarının süjetlərini əks etdirən dram əsərlərinin Naxçıvan teatrında tamaşaya qoyulmasından bəhs olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, Naxçıvan teatrında dahi sənətkarın həyat və yaradıcılığını əks etdirən Qurban Qurbanovun "Xosrov və Şirin", Səməd Vurğunun "Fərhad və Şirin", Mehdi Hüseynin "Nizami", Abdulla Şaiqin "Fitnə", İslam Səfərlinin "Xeyir və Şər", Kəmalə Ağayevanın "Məhsəti", Nəriman Həsənzadənin "Atabəylər", Məmməd Səid Ordubadinin "Qılınc və qələm" və s. əsərlər dəfələrlə tamaşaya qoyulmuşdur. Məqalədə həmin əsərlərin səhnəyə qoyulma tarixləri, məzmunu, müəllifləri, tamaşaların quruluşçu rejissorları, bədii tərtibatını hazırlayan rəssamlar, bəstəkarlar və obrazları səhnədə canlandıran aktyorlar göstərilmişdir.

Açar sözlər: Nizami Gəncəvi, şair-filosof, dram, tamaşa, rejissor, rəssam, bəstəkar, aktyor.

Azərbaycanın dahi şairi Nizami Gəncəvi xalqımızın bəşəriyyətə bəxş etdiyi ədəbi şəxsiyyətlərdən biridir. Nizami poeziyası əsrlərdən bəri öz tərəvətini saxlamış, əbədiyaşarlıq nümunəsi kimi dünya mədəniyyətinə, ölməz incilər bəxş etməklə, ona şöhrət qazandırmışdır. Nizami irsi uzun zamandan bəri dünya elmi-ədəbi fikrinin diqqət mərkəzində olmuşdur. Ölkəmizdə dahi şairin əsərləri dəfələrlə nəşr olunmuş, ədəbi irsinin öyrənilməsi və tanındılması sahəsində xeyli iş görülmüşdür. Bu proseslərin intensiv şəkil almağa başlaması əsasən Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyi ərəfəsinə təsadüf etmişdir. Dahi şairin yubileyinin dövlət səviyyəsində qeyd olunması ilə bağlı ilk qərar 1939-cu ilin 25 iyulunda qəbul edilmiş, lakin İkinci Dünya müharibəsi səbəbindən yubileyin yalnız 1947-ci ildə keçirilməsi mümkün olur.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1979-cu ilin 6 yanvarında "Azərbaycanın böyük şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin irsinin öyrənilməsini, nəşrini və təbliğini daha da yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında" və 1981-ci ilin avqust ayında dahi Nizaminin anadan olmasının 840 illiyi ilə əlaqədar qəbul edilən qərarlar nizamişünaslıqda əsaslı dönüş yaratdı. Eyni zamanda 1991-ci ildə ustad sənətkarın 850 illiyi ilə bağlı yubiley tədbirləri ölkənin mədəni həyatının əlamətdar hadisəsinə çevrildi.

Respublika Prezidenti İlham Əliyevin 5 yanvar 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə ölkəmizdə "Nizami Gəncəvi İli" elan olundu. Prezident İlham Əliyevin Nizami Gəncəvi yaradıcılığına xüsusi əhəmiyyət verməsi heç də təsadüfi deyil. Çünki Nizami öz yaradıcılığı ilə yeni bir ədəbi hadisənin başlanğıcının əsasını qoyub. Dahi Nizami təkcə Azərbaycan ədəbiyyatının deyil, dünya ədəbiyyatının inkişafında da müstəsna rol oynayıb. Bəşəriyyətin ədəbi-elmi

fikrində Nizami sənətinə olan maraq daha da geniş vüsət alıb. Bu mənada Respublika Prezidentinin imzaladığı Sərəncam dünya miqyasında Nizami irsinin daha yüksək səviyyədə təbliği istiqamətində böyük əhəmiyyətə malikdir. Eyni zamanda bu Sərəncam 2041-ci ildə dünyada dahi ədibin 900 illik yubileyinin layiqincə qarşılamaq üçün yeni perspektivlər açır.

Nizami yaradıcılığının təsiri təkcə Şərq ədəbiyyatı ilə məhdudlaşmayıb, Qərb ədəbiyyatı və mədəniyyətinə də təsirsiz ötürməyib. Bənzərsiz yaradıcılığı ilə Şərqdən Qərbədək tanınan şairin poemaları geniş şərhələrlə müxtəlif Avropa dillərinə tərcümə edilib və nəşr olunub. Nizaminin zəngin yaradıcılığı bəşər mədəniyyətinin nailiyyəti kimi müstəsna əhəmiyyətə malik olduğundan Şərqdə təkcə onun “Leyli və Məcnun” poemasına 500-dən çox nəzirə yazılıb.

Təbii ki, Azərbaycan yazıçıları, dramaturqları, şairləri də Nizami irsindən bəhrələnərək, onun keçdiyi zəngin həyat yolunu işıqlandıran çoxlu sayda əsərlər yazıblar. Həmin əsərlər Azərbaycan səhnələrində müxtəlif rejissor, rəssam və bəstəkarların ərsəyə gəlməsində mühüm rol oynayıb. Naxçıvan teatrında isə Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığını əks etdirən pyeslər uğurla tamaşaya qoyulub.

Naxçıvan səhnəsində, 1940-cı ilin 26 iyulunda Qurban Qurbanovun “Xosrov və Şirin” pyesinin ilk tamaşası İbrahim Həmzəyevin quruluşunda (rəssam Şamil Qaziyev, musiqi tərtibatçısı Tapdıq Hüseynov, rejissor assistenti Rza Məmmədov (Bacıoğlu) göstərilib [7, s. 119]. Tamaşada İsa Musayev və Nadir Rzayev – Fərhad, Rüksarə Ağayeva və Xədicə Qaziyeva – Şirin və Məleykə, Mirhəsən Mirişli və Səməd Mövləvi – Şapur, İbrahim Həmzəyev və Əziz Hüseynov – Xosrov, Rza Məmmədov və Tələt Nəcəfov – Şiruyə, Əyyub Haqverdiyev və Sadıq Həsənzadə – Vəzir, Firuzə Əlixanova və Məhbubə Məmmədova – Məlihə, Lalə – Məhunbanu, Lüsya Əlixanova – Laçın, Telli Ələkbərova və Ruqiyyə Əliyeva – Qəmər, Rza İsfəndiyarlı – Kəndli, Rza Tumbullu – Qatil, Əkbər Təhmasib – Neqsarud, İzzət Xəlilov – Sərkərdə, Mirzə Ələkbərov – Birinci əyan, Məmməd Həsənov – İkinci əyan, Həmid Mürsəlov – Üçüncü əyan, Yusif Haqverdiyev – Cəmşid, Kazım Hüseynov – Firuz, Yunis Qasimov – Fərrux obrazlarında çıxış ediblər.

Səməd Vurğunun “Fərhad və Şirin” mənzum tarixi dramı Naxçıvan Teatrında ilk dəfə 1942-ci ilin 24 oktyabrında İbrahim Həmzəyevin quruluşunda (rəssam Əyyub Hüseynov, musiqi tərtibatçısı Ənvər Hüseynov, rejissor assistenti Kazım Şeyxov) müharibənin qanlı-qadalı günlərində naxçıvanlı sənətsevərlərə göstərilib və layiqli səhnə həllini tapıb [4, s. 164]. Tamaşa gənclərdə vətənpərvərlik duyğularının aşılınmasında mühüm rol oynayıb. Tamaşada İbrahim Həmzəyev – Fərhad, Rza İsfəndiyarlı – Azər baba, Firuzə Əlixanova – Şirin, Səməd Mövləvi – Şapur, Lalə xanım – Fitnə, Əyyub Haqverdiyev – Xosrov, Zəroş Həmzəyeva – Məryəm, Məmmədrza Əliyev (Zəroş Həmzəyevanın qardaşı) – Şiruyə, Kazım Hüseynov – Vəzir, Ağalar Əliyev – Topal, Sara Azərova – Məhinbanu rollarını canlandırıblar.

Yaratdığı obrazın ümumi xarakterini dərindən duyan, müəllifdən gələn lirik-psixoloji, qəhrəmanlıq, məhəbbət motivlərini ön plana çəkən görkəmli aktyor İbrahim Həmzəyevin yaddaşlara həkk olan Fərhad surəti müharibə illərində yaratdığı ən maraqlı və yaddaqalan obrazlarındandır. O, igid, cəngavər, eşq yolunda əzab və əziyyətlərə sinəgərən Fərhadın mənəvi dünyasını təbii ifa yozumuyla sənətsevərlərə təqdim edirdi. Müqtədir sənətkar Səməd Mövləvi tamaşada Şapurun mənəviyyatsızlığını, rəzilliyini, xain xislətini dolğunluqla canlandırır və xarakter səviyyəsinə yüksəldərək tamaşaçıya təqdim edirdi.

Azərbaycanın dahi şairi Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 800 illik yubileyi münasibəti ilə Səməd Vurğunun “Fərhad və Şirin” əsəri 1947-ci ilin iyun ayının 11-də yeni quruluşda (Quruluşçu rejissor İbrahim Həmzəyev, rəssam Məmməd Qasimov, bəstəkar Əfrasiyab

Bədəlbəyli, rejissor assistenti Xədicə Qazıyeva) tamaşaya qoyulur [7, s. 148]. İsa Musayev – Fərhad, Zəroş Həmzəyeva – Şirin, Səməd Mövləvi – Şapur, Rza İsfəndiyarlı – Azər baba, Mirhəsən Mirişli və Kazım Hüseynov – Vəzir, Firuzə Əlixanova – Məhinbanu, Pakizə Məmmədova – Fitnə, Ağalar Əliyev – Topal, Lətif Niftəliyev – Şiruyyə, Xədicə Qazıyeva – Məryəm, Rza Tumbullu (Ozan) rollarında, kütləvi səhnələrdə isə Tamara Məmmədova, Sofya Hüseynova, Fatma Fətullayeva və Şərqiyyə İsmayılova (Qızlar), Əsgər Əhmədov, Yaqub Şahtaxlı, Yusif Haqverdiyev və Mirzə Ələkbərov (İgidlər) iştirak edirdilər.

Musiqidə muğam improvizə səciyyəli xalq mahnı və rəqslərin intonasionaları, Fərhad və Şirinin sevgisi lirik səpkidə verildi.

İbrahim Həmzəyevin yeni quruluşunda “Fərhad və Şirin” 1962-ci ilin iyun ayının 15-də (rəssam Məmməd Qasimov, musiqi tərtibatçısı Ənvər Hüseynov, rejissor assistenti Kazım Hüseynov) səhnəyə qoyulur. Məmməd Quliyev – Fərhad, Roza Cəfərxanova – Şirin, Əkbər Qardaşbəyov – Azər baba, Əyyub Məmmədov – Xosrov, Səməd Mövləvi – Şapur, Zəroş Həmzəyeva – Məryəm, Pakizə Məmmədova – Fitnə, Kazım Hüseynov – Vəzir, Əkrəm Əliyev və Lətif Niftəliyev – Şiruyyə və digərlərinin yaratdıqları obrazları sənətsevərlər rəğbətlə qarşılayırlar. Yenidən hazırlanan “Fərhad və Şirin” tamaşasına yeni ifaçılar cəlb edilmişdi. İstedadlı aktrisa Roza Cəfərxanovanın Şirin rolundakı xoşagəlim ifası onun yaradıcılıq imkanlarını bir daha aşkarladı. “Zəroş Həmzəyeva müxtəlif quruluşlardakı “Fərhad və Şirin” tamaşasında iki monumental obrazla – Şirin və Məryəmlə qarşılaşıb. Aktrisanın gərgin yaradıcı zəhməti sayəsində bu obrazlar arasında kəskin fərq, hər iki obrazın fərdi xüsusiyyətləri, həyata baxış tərzi qabarıq şəkildə tamaşaçılara təqdim olunub. Şirin-Zəroş Həmzəyeva nə qədər incə və zərif duyğularla əhatə olunmuş, sevib-sevilməyə layiq bir qızıdırsa, Məryəm - Zəroş Həmzəyeva məğrur və qürurludur” [2, s. 34].

2006-cı ildə şair-dramaturq Səməd Vurğunun anadan olmasının 100 illiyi ilə bağlı Respublika Prezidenti Cənab İlham Əliyevin imzaladığı xüsusi Sərəncamda: “Böyük Azərbaycan şairi və dramaturqu Səməd Vurğun zəngin və ibrətamiz bir yaradıcılıq yolu keçmişdir. Onun istər poetik dünyası, istərsə də əlvan vüsətli dramaturgiyası Azərbaycan ədəbiyyatının qızıl fonduna daxil olmuşdur” deyilir.

Xalq şairi Səməd Vurğunun dünyaya gəlişinin 100 illiyi 2006-cı ildə ölkəmizdə geniş miqyasda qeyd edildi. Əsərləri yenidən nəşr olundu, pyesləri teatrların repertuarlarına salındı. Zəngin yaradıcılığı barədə sənədli filmlər çəkildi, elmi-nəzəri konfranslar keçirildi. Bir sözlə onun yubileyi doğma Azərbaycanda böyük sevinc və məhəbbətlə qeyd olundu.

Naxçıvan teatri da bu əlamətdar yubiley münasibəti ilə şair-dramaturqun “Fərhad və Şirin” mənzum-tarixi dramını müstəqillik illərində – 2006-cı ilin 28 oktyabrında yeni quruluşda (rejissor Kamran Quliyev, rəssam Əbülfəz Axundov, bəstəkar Kamal Əhmədov, rejissor assistentləri Şirzad Abutalıbov, Bəhruz Haqverdiyev) təqdim etdi. Rza Xudiyev – Fərhad, Elmira Kərimova – Şirin, Əli Əliyev – Xosrov, Nəzakət Xudiyeva – Məhin Banu, Həsən Ağasoy – Şapur, Nazlı Hüseynquliyeva – Məryəm, Zəminə Baxşəliyeva – Fitnə, Xəlil Hüseynov – Azər baba, Rövsən Hüseynov – Vəzir, Vidadi Rəcəbli – Topal, Vüsal Rzayev – Şiruyyə rollarında oynayırdılar. Kütləvi səhnələrdə Tofiq Mövləvi, Şirzad Abutalıbov, Yusif Allahverdiyev, Elxan Şeyxov, Bəhruz Haqverdiyev, Zakir Fətəliyev, Cəbrayıl Nəbiyev, Kəlik Novruzova, Günay Qurbanova, Xanım Şirəliyeva, Zəliyə Hüseynquliyeva, Mələhət Abbasova, Humay Bədəlova, Oqtay Əlirzayev, Ziya Həsənov, İlqar Babayev iştirak edirdilər [5, s. 235]. Baş rolun ifaçısı Rza Xudiyev Fərhadın mənəvi dünyasını, zəngin xarakterini ustalıqla canlandırdı. Onun ifasında Fərhad Vətənə, doğma el-obaya bağlı bir cəngavər təsiri bağışlayırdı.

Elmira Kərimovanın məharətlə yaratdığı Şirin obrazı dəyanəti, zərifliyi və məsumluğu ilə diqqəti cəlb edirdi. Onun romantik boyalarla yaratdığı Şirin obrazı əsl məhəbbət aşiqini xatırladırdı.

Tamaşa maraqlı rejissor yozumu, rəssam işi, bəstəkar musiqisi və yaddaqalan aktyor oyunu ilə diqqəti cəlb edirdi. Quruluşçu rejissor Kamran Quliyev müəllif ideyasını müxtəlif sənət yozumlarıyla tamaşaçılara çatdırır, quruluşçu rəssam Əbülfəz Axundov lakonik yollarla tamaşanın bədii siqlətini verdiyi bədii tərtibatda artırır, bəstəkar Kamal Əhmədovun bəstələdiyi musiqi isə tamaşanın ideya-bədii səviyyəsini daha da yüksəldirdi. Tamaşanın premyerasında Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri Vasif Talıbov və müəllifin oğlu Vaqif Səmədoğlu da iştirak etmişdilər.

Müharibə dövrünün yaddaqalan əsərləri içərisində Mehdi Hüseynin böyük şair Nizaminin 800 illik yubileyinə həsr etdiyi “Nizami” pyesi də vardı. Mövzu və süjet xətti etibarlı ilə maraqlı olan bu əsərdəki hadisələr, xarakterlər, xalq azadlığı mübarizəsi müasir dövrlə, vətənpərvərlik ruhu ilə həmahəng səslənirdi. Dövrün tarixi hadisələri fonunda ikiüzlü, qəddar, zülmkar saray əyanları ilə dahi Nizaminin mütərəqqi, humanist ideyaları qarşı-qarşıya qoyulurdu. Dramaturq-şair hadisələrin fəal iştirakçısı kimi təsvir edilirdi.

Naxçıvan Teatrında “Nizami” pyesi ilk dəfə 1943-cü il martın 24-də Səməd Mövləvinin quruluşunda (rəssam Şamil Qaziyev, musiqi tərtibatçısı Tapdıq Hüseynov, rejissor assistenti Ağarza Rzayev) tamaşaya qoyuldu [4, s. 126]. İbrahim Həmzəyev – Nizami, Əyyub Haqverdiyev – Qivami, Sara Azərova və Pakizə Məmmədova – Xədicə, Firuzə Əlixanova – Məhsəti, Ağarza Rzayev – Əbdək, Zəroş Həmzəyeva və Xədicə Qaziyeva – Afaq, Kazım Hüseynov – Toğrul, Tamara Məmmədova – Dəstəgül, Həsən Əliyev – Çingiz, Əşrəf Rüstəmov – Yusif, Səməd Mövləvi – Şirvan hökmdarı, Yusif Haqverdiyev – Vəzir, Mirhəsən Mirişli – Vali, Rza İsfəndiyarlı – Yunis, Əli İmanov və Əli Qurbanov – Mühafizəçi, Əli Qurbanov – Birinci cəngavər, Ağalar Əliyev – Qasid və İkinci cəngavər, Gültac Allahverdiyeva – Birinci qız, Əfifə Abbasova – İkinci qız, Səfəralı Möhsümov – Şəhərli rollarını canlandırırdılar. Quruluşçu rejissor xalq qəhrəmanlığı tamaşası yaratmaqla, əsas diqqətini insan xarakterlərinə, mülahizələrinə, eləcə də dahi şair Nizaminin və onu əhatə edən mühitin mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəsinə yönəlmişdi. Aktyor Həmzəyevin yaratdığı Nizami obrazı yalnız xalqın sədəti uğrunda mübarizə aparan şair deyil, həm də əsrin mütəfəkkir filosofu kimi təkrarolunmaz oyunu ilə insan şəxsiyyətinin mənəvi gözəlliyini, məlahətini, cazibəsini tamaşaçıya təlqin edirdi.

Dahi Nizaminin 800 illik yubileyi münasibətilə Abdulla Şaiqin “Fitnə” əsərinin Naxçıvan səhnəsində ilk tamaşası 1949-cu il mayın 20-də İsa Musayevin quruluşunda (rəssam Şamil Mustafayev, musiqi tərtibatçısı Səfər Rəcəbli, rejissor assistenti Kazım Hüseynov) olur [7, s. 153]. Zəroş Həmzəyeva – Fitnə, İsa Musayev – Bəhram şah, Kazım Hüseynov – Vəzir, Firuzə Əlixanova – Gövhər, Əyyub Məmmədov – Bəxtiyar, Əyyub Haqverdiyev – Əyyar, Roza Cəfərova – Afət, Mirhəsən Mirişli – Qulam, Rza İsfəndiyarlı – Qoca, Yusif Haqverdiyev – Vəzirin qulamu, Ağalar Əliyev, Lətif Niftəliyev və Əşrəf Rüstəmov – qara qullar rollarında oynayırlar.

İslam Səfərlinin Nizaminin 800 illik yubileyinə həsr etdiyi “Xeyir və Şər” adlı mənzum dramının ilk tamaşası 1948-ci il noyabrın 16-da İ. Musayevin quruluşunda (rəssam M. Qasimov, bəstəkar Ş. Ələkbərova, rejissor assistenti Y. Şahtaxtılı) zəhmətkeşlərə təqdim olunur. İsa Musayev – Xeyir, Səməd Mövləvi – Şah, Kazım Hüseynov – Şər, Əliheydər Həsənzadə – Ağıl bəy, Rüksarə Ağayeva – Gülxar, Firuzə Əlixanova – Təranə, Əkbər Qardaşbəyov – Qoca Kürd, Məmməd Quliyev – Rəhimlər sultanı, Tamara Məmmədova – Arzu, Rza İsfəndiyarlı –

Qoca, Lətif Niftəliyev – Gənc kürd, Əyyub Abbasov və Mirzə Ələkbərov – Təbib rollarında iştirak edirlər [3, s. 64]. Əsərin tamaşaya qoyulması münasibəti ilə “Şər qapısı” qəzetinin xüsusi buraxılışında “Azərbaycan SSR əməkdar artisti İ.Musayevin “Xeyirxah qüssələrin simvolu”, Azərbaycan SSR əməkdar artisti, teatrın direktoru Ə.Haqverdiyevin “Yeni mövsümü “Xeyir və Şər”lə açacağıq, artistlərdən R.Ağayevanın “Gülxar surəti”, F.Əlixanovun “Humanist qız”, M.Quliyevin “Şər qüvvələrin başçısı” yazıları verilmişdir” [9].

Müstəqilliyin ilk ilində 1991-ci ilin 2 iyulunda İslam Səfərlinin “Xeyir və Şər” mənzum əsəri yeni quruluşda (Quruluşçu rejissor Əsgər Əsgərov, rəssam Hüseynqulu Əliyev, musiqi tərtibatçısı Sevda Əliyeva, rejissor assistenti Bəhruz Haqverdiyev) sənətsevərlərə təqdim olunur [6, s. 586]. Kamran Quliyev – Nağılçı, Əkbər Qardaşbəyov və Kazım Hüseynov – Şah, Yasəmən Ramazanova – Gülxar, Bəhruz Haqverdiyev və Zöhrab İmanquliyev – Xeyir, Əbülfəz İmanov və Tofiq Mövləvi – Şər, Yusif Allahverdiyev və İbrahim Səfiyev – Baş təbib, Məmməd Quliyev – Qoca, Xəlil Hüseynov – Kürd, Nəzakət Xudiyeva – Təranə, Roza Cəfərxanova – Dayə, Şirzad Abutalıbov və Rəfail Abutalıbov – Gənc kürd, Viktoriya Dobrova və Volodya Dobrova – Rəqşilər rollarında iştirak edirlər.

Kəmalə Ağayevanın “Məhsəti” mənzum pyesi İlk dəfə 1964-cü il oktyabrın 24-də Baxşı Qələndərlinin quruluşunda (rəssam Məmməd Qasimov, bəstəkar Məmməd Ələkbərov, rejissor assistenti Kazım Hüseynov) səhnəyə qoyulur [4, s. 244]. Rollarda: Zəroş Həmzəyeva – Məhsəti, İldırım Cabbarov – İlyas–Nizami, Əyyub Məmmədov – Əşrəf, Əkbər Qardaşbəyov – Əmir Əhməd, İsa Musayev – Pərvər baba, Sofya Hüseynova – Tərgül, Tamara Məmmədova – Rəna, Məmməd Quliyev – Gəncə hökmdarı, Mirzə Ələkbərov – Gəncə xətibisi, Xədicə Qaziyeva – Bəlx hökmdarı, Rza İsfəndiyarlı – Vəzir, Yusif Haqverdiyev – Birinci mürid, Əyyub Haqverdiyev – İkinci mürid, İbrahim Məmmədov və Tofiq Mövləvi – Şəhər valisi, Kazım Hüseynov – Möhnət, Mirhəsən Mirişli – Tacir, Məmməd Hübətov – Qala mühafizəçisi, Əkrəm Mahmudov – Sərkərdə, Müzəffər Səfərov – Xanəndə, Asya Ağayeva, Adil Nəsirov, Elxan Abdullayev, Rəfail Dadaşov (kütləvi səhnələrdə) obrazlarını yaradırlar. “Məhsəti” əsərinə Baxşı Qələndərlinin verdiyi quruluş onun Naxçıvan teatrında ikinci işi idi. Təcrübəli sənətkarın “rejissorluq məharəti, incə zövqü tamaşada hiss olunurdu. Onun səhnə mizanlarında dramatik vəziyyətdən doğan və bu vəziyyətləri qabarıq ifadə edən məntiq və aydınlıq vardır” [1]. Tamaşa üslub-forma estetikasına, mövzuya çağırış yanaşma tərzinə görə teatrın yaradıcılıq yolunda yeni cəhd kimi dəyərli idi. “Məhsəti” tamaşası teatrın hazırladığı tarixi mövzularda yazılmış əsərlər sırasında mühüm yer tutan bitkin səhnə əsəri idi. Tamaşa dramaturji mətn üzərindəki işinə, rejissor quruluşuna və aktyor ifalarına görə teatrın uğurlu sənət nailiyyətiydi.

Tamaşanın başlanğıcında səslənən uvertüra, “Xərabat” mahnısı, Tərgülün mahnısı, “Şah sarayında qızların rəqsi” və b. musiqi nömrələri obrazların və əsərin məzmunun açıqlanmasında müstəsna rol oynayırdı.

1976-cı ilin 30 aprelində “Məhsəti” Baxşı Qələndərlinin yeni quruluşunda (rəssam Məmməd Qasimov, bəstəkar Məmməd Ələkbərov, rejissor assistenti Kazım Hüseynov) tamaşaçılara təqdim edildi [6, s. 580]. Zəroş Həmzəyeva – Məhsəti, Vaqif Əsədov – İlyas, Əkbər Qardaşbəyov – Pərvər baba, İsgəndər Abdullayev – Əmir Əhməd, Aydın Şahsuvarov – Gəncə xətibisi, Sofya Hüseynova və Zemfira Əliyeva – Tərgül, Qurban Ələkbərov – Əşrəf, Əyyub Məmmədov – Əşrəf, Tamara Məmmədova – Rəna, Məmməd Quliyev – Gəncə hökmdarı, Yusif Allahverdiyev – Vəzir, Əyyub Haqverdiyev – Birinci mürid, Əyyub Haqverdiyev – İkinci mürid, İbrahim Məmmədov – Vali, Kazım Hüseynov – Möhnət, Roza Cəfərxanova – Bəlx hökmdarı, Qivami Baxşəliyev – Tacir, Müzəffər Səfərov – Xanəndə, Sürəyya Lətifova – Rəqqasə rollarında iştirak edirlər.

Müstəqillik illərində “Məhsəti” 2007-ci ilin 17 fevralında Rövşən Hüseynovun quruluşunda (rəssam Səyyad Bayramov, musiqi tərtibatçısı Yusif Əsgərov, rəqslərin quruluşu Kəklik Novruzova, rejissor assistentləri Şirzad Abutalıbov və Vüsal Rzayev) sənətsevərlərə təqdim edilir [6, s. 591]. Elmira Kərimova – Məhsəti, Vidadi Rəcəbli – İlyas – Nizami, Xəlil Hüseynov – Pərvər baba, Rza Xudiyev – Əmir Əhməd, Kamran Quliyev – Gəncə hökmdarı, Yusif Allahverdiyev – Gəncə xətibisi, Günay Qurbanova – Tərgül, Bəhrüz Haqverdiyev – Əşrəf, Elxan Şeyxov – Möhnət, Zəminə Baxşəliyeva – Rəna, Şirzad Abutalıbov – Birinci mürid, Vüsal Rzayev – İkinci mürid, Cəbrayıl Nəbiyev – Şəhər valisi, Nazlı Hüseynquliyeva – Bəlx hökmdarı, Zakir Fətəliyev – Ərəb taciri, Rövşən Hüseynov – Vəzir rollarında oynayırlar. Kütləvi səhnələrdə – Kəklik Novruzova, Teyyub Zeynalzadə, Oqtay Əlirzayev, Mələhət Abbasova, Humay Bədəlova, Zülfiyyə Zeynalova, Sabir Hacıyev, Xanım Şirəliyeva, Zəliyə Hüseynquliyeva və Uşaq teatrının aktyorları: Arzu Əliyev, Turqut Vəliyev, İbrahim Nəsirov, Mustafa Musayev, Səyyad Məmmədov iştirak edirlər.

Nəriman Həsənzadənin “Atabəylər” əsəri 1999-cu ilin 10 mayında Mərahim Fərzəlibəyovun quruluşunda (rejissor Kamran Quliyev, rəssam Əbülfəz Axundov, musiqi tərtibatçıları Ədalət Yunusov və Cahangir Əliyev, məsləhətçi akademik İsa Həbibbəyli) respublika zəhmətkeşlərinə göstərilir. Həsən Ağasoy – Nizami Gəncəvi, Xəlil Hüseynov – Əcəmi, Kamran Quliyev – Qızıl Arslan, Xuraman Hacıyeva – İncə Xatun, Rza Xudiyev – Toğrul bəy, Dəmət Xəlilov – Əbu Bəkir, Vidadi Rəcəbov və Səməd Canbaxşiyev – Mahmud, Rövşən Hüseynov – Ayəba, Bəhrüz Haqverdiyev – Ruz, Yasəmən Ramazanova – Gülaçar, Şirzad Abutalıbov – Abuşər, Tofiq Mövləvi – Yad adam, Yusif Allahverdiyev – Bağban, Günay Qurbanova – Kənaz, Kəklik Novruzova – Rəqqasə, İlqar Babayev – Əsgər obrazlarını canlandırırlar.

Bu monumental tarixi pyesdə xalqımızın qəhrəmanlıq salnaməsi, yadellilərə qarşı mübarizəsi yüksək dərəcədə tərənnüm olunurdu. Güclü drammatizm, dolğun və zəngin xarakterlər pyesin dramaturji dəyərini daha da qüvvətləndirirdi. Tamaşadan sonra M.Fərzəlibəyov “Şərq qapısı” qəzetinə verdiyi müsahibəsində demişdir: “Atabəylər” tamaşasını Naxçıvan Muxtar Respublikasının 75 illiyinə həsr etmişik. Bu əsər başdan-başa Naxçıvan torpağı ilə bağlıdır. Ona görə də mən əsərin ideyasından danışmağı artıq bilirəm. Çünki Azərbaycan oxucusu, Azərbaycan tamaşaçısı “Atabəylər” barədə olduqca geniş məlumatla malikdir. Çox adlı-sanlı ədiblər, teatr tənqidçiləri bu əsərə yüksək qiymət veriblər... Tamaşanın quruluşçu rəssamı Əbülfəz Axundovdur. Mən başdan deyim ki, bu rəssam olduqca istedadlı, səhnəni, səhnəqrafiyanı gözəl bilən bir yaradıcıdır. Əbülfəzdə olan yaradıcı fantaziya mənim çox xoşuma gəldi. O, olduqca zövqlü və geniş yaradıcı təxəyyülə malik teatr rəssamıdır... Əgər mən Naxçıvan teatrında yenidən tamaşa qoysam tərəddüd etmədən gözəl teatr rəssamı Əbülfəz Axundovla işlərdim” [8].

“Atabəylər” bərpa olunaraq 2004-cü ilin 12 mayında Naxçıvan Muxtar Respublikasının 80 illiyində Mərahim Fərzəlibəyovun quruluşunda (rejissor Kamran Quliyev, rəssam Əbülfəz Axundov, musiqi tərtibatçıları Ədalət Yunusov, Cahangir Əliyev, məsləhətçi akademik İsa Həbibbəyli) yenidən zəhmətkeşlərə təqdim olunur. Həsən Ağasoy – Nizami, Xəlil Hüseynov – Əcəmi, Kamran Quliyev – Qızıl Arslan, Yasəmən Ramazanova – İncə Xatun, Rza Xudiyev – Toğrul bəy, Vidadi Rəcəbov – Əbubəkir, Vüsal Rzayev və Səməd Canbaxşiyev – Mahmud, Rövşən Hüseynov – Ayəba, Bəhrüz Haqverdiyev – Ruz, Elmira Kərimova – Gülaçar, Şirzad Abutalıbov – Abuşər, Tofiq Mövləvi – Yad adam, Günay Qurbanova – Kənaz, Kəklik Novruzova – Rəqqasə, İlqar Babayev – Əsgər rollarında oynayırlar.

Məmməd Səid Ordubadinin eyniadlı əsəri əsasında Tofiq Seyidovun səhnələşdirdiyi “Qılinc və qələm”in ilk tamaşası 2018-ci ilin 3 iyulunda (Tofiq Seyidovun quruluşunda, quruluşçu rəssam Səyyad Bayramov, musiqi tərtibatçısı Ariz Ağayev, rejissor assistentləri Anar Eyvazov, Uğur Nəsirli) tamaşaya qoyulur. Nəsimi Məmmədzadə – İlyas-Nizami, Səyyad Məmmədov – Fəxrəddin, Səkinə Məmmədova – Rəna, Həcər xanım Cavanşir – Dilşad, Nazlı Hüseynquliyeva – Məhsəti, Ələsgər Quliyev – Atabəy Məhəmməd, Məmməd Mehdiyev – Qızıl Arslan, Anar Eyvazov – Sultan Toğrul, Bəhruz Haqverdiyev – Əmir İncə, Zülfiyyə Zeynalova – Səfiyyə, Nurbəniz Niftəliyeva – Qətibə, Vəli Babayev – Hüsəməddin, Zəminə Məmmədova – Səba, Rövşən Hüseynov – Toxtamış, Əbülfəz İmanov – Kiçik Buğa, Fatimə Yusifli – Gözəl, Cəbrayıl Nəbiyev – Şəmsəddin, Mehri Nəbiyeva – Dürrə, Vüsal Rzayev – Asəf, Zakir Fətəliyev – Qayıqçı, Şölə Alışova – Teyyubə, Həsən Ağasoy – Xəlifə, Uğur Nəsirli – Müfid, Sənan Hüseynov – Çapar, Elşən Nəcəfov – Fərraş rollarında oynayırlar. Kütləvi səhnələrdə isə Coşqun Əliyev, Fərid Əkbərli, Alim Alışov, Məhərrəm Nadirov, Nahid Eldarlı, Rauf Gülməmmədov iştirak edirlər.

Əminliklə demək olar ki, bundan sonra da Naxçıvan teatrının kollektivi dahi Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığından bəhs edən əsərlərə müraciət edəcək, yeni-yeni sənət uğurları qazanacaqlar.

ƏDƏBİYYAT

1. Əyyubov T. “Məhsəti”. / “Bakı” qəzeti, 18 iyun 1965-ci il.
2. Qazıbəyov R., Vəzirov C. İbrahim Həmzəyev. Bakı: İşıq, 1982, 49 s.
3. Qəhrəmanov Ə. Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı. Bakı: MBM, 2004, 420 s.
4. Qəhrəmanov Ə. Naxçıvan teatrında rejissor sənəti. Naxçıvan: Əcəmi NPB, 2020, 448 s.
5. Qəhrəmanov Ə. Səməd Vurğunun tarixi vətənpərvərlik dramları Naxçıvan səhnəsində // AMEA Naxçıvan Bölməsinin Elmi Əsərləri. İctimai və humanitar elmlər seriyası, Naxçıvan: Tusi, 2021, № 1.
6. Naxçıvan teatrının salnaməsi. Naxçıvan: Əcəmi NPB, 2010, 940 s.
7. Rəhimli İ., Vəzirov C. Naxçıvan teatri. Bakı: Aspoliqraf LTD MMC NPM, 2008, 352 s.
8. “Şərq qapısı” qəz., 1999, 22 may.
9. “Şərq qapısı” qəz., 1947, 1 iyun.

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: aliquhremanov@yahoo.com

Ali Gahramanov

PLAYS BASED ON THE PLOTS OF NIZAMI GANJAVI'S WORKS ON THE STAGE OF THE NAKHCHIVAN THEATER

The article examines the staging of performances in the Nakhchivan theater, which gave immortal pearls to world literature, reflecting the life and plots of the poems of the writer Nizami Ganjavi. It should be noted that the Nakhchivan theater staged the performances “Khosrov and Shirin” by Gurban Gurbanov, “Farhad and Shirin” by Samed Vurgun, “Nizami”

by Mehdi Huseyn, “Fitna” by Abdulla Shaig, “Good and Evil” by Islam Safarli, “Mehseti” by Kamali Agayeva, “Atabeki” by Nariman Hasanzade, “Sword and Pen” by Mamed Said Ordubadi and other works. The article contains the staging dates, content, authors, stage directors, artists, composers, and actors who embodied the images on the stage.

Keywords: *Nizami Ganjavi, poet-philosopher, drama, play, director, artist, composer, actor.*

Али Гахраманов

ПЬЕСЫ, СОЗДАННЫЕ НА ОСНОВЕ СЮЖЕТОВ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ, НА СЦЕНЕ НАХЧЫВАНСКОГО ТЕАТРА

В статье рассматривается постановка в Нахчыванском театре спектаклей, отражающих жизнь и сюжеты произведений поэта Низами Гянджеви, подарившего мировой литературе бессмертные жемчужины. Следует отметить, что в Нахчыванском театре были поставлены спектакли “Хосров и Ширин” Гурбана Гурбанова, “Фархад и Ширин” Самеда Вургуна, “Низами” Мехди Гусейна, “Фитна” Абдуллы Шаига, “Добро и зло” Ислама Сафарли, “Мехсети” Камали Агаевой, “Атабеки” Наримана Гасанзаде, “Меч и перо” Мамеда Саида Ордубади и др. произведения. В статье указаны даты постановки, содержание, авторы, режиссеры-постановщики спектаклей, художники, композиторы и актеры, воплотившие образы на сцене.

Ключевые слова: *Низами Гянджеви, поэт-философ, драма, спектакль, режиссер, художник, композитор, актер.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Ərtegin Salamzadə tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxil olma tarixi: İlkin variant 26.08.2021

Son variant: 10.09.2021